

УДК 340.69

Р.Л. Сопільник, кандидат юридичних наук,
доцент, старший експерт-вибухотехнік Науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру
при УМВС України на Львівській залізниці

ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто актуальну проблематику гармонізації національного та європейського законодавства з питань судоустрою. Досліджено питання експертного забезпечення правосуддя у контексті сучасних євроінтеграційних процесів в Україні.

Ключові слова: судоустрій, експертне забезпечення правосуддя, євроінтеграція, національне законодавство.

Рассмотрена актуальная проблематика гармонизации национального и европейского законодательства по вопросам судостройства. Исследован вопрос экспертного обеспечения правосудия в контексте современных интеграционных процессов в Украине.

In the article the topical issue of harmonizing national and European legislation on the judicial system are described. Author investigates the issue of expert support justice in the context of current European integration processes in Ukraine.

Основою сучасних теоретичних засад розвитку і вдосконалення судоустрою в Україні в євроінтеграційному контексті є застосування досвіду європейських держав і гармонізація національного та європейського законодавства з урахуванням національних інтересів держави. У цьому контексті великої уваги потребують питання, пов'язані з експертним забезпеченням правосуддя в Україні [1].

Судово-експертна діяльність як об'єкт державного регулювання, на думку П.І. Репешка, є діяльністю держави, юридичних і фізичних осіб із забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною, компетентною та кваліфікованою експертизою, яку здійснюють професійні (атестовані) судові експерти відповідно до Закону України «Про судову експертизу» та інші особи у межах їх компетенції у порядку та на підставах, визначених відповідними нормами чинного законодавства України [1, с. 51].

Як зазначають В.О. Ольховський, В.Д. Марковський і Л.С. Купріянова, у контексті вирішення проблеми боротьби зі злочинністю в Україні як одного з найважливіших напрямів розвитку незалежної правової держави дедалі частіше йдеться про те, що на всіх стадіях кримінального процесу майже неможливо обійтися без залучення спеціальних знань, основною процесуальною формою використання яких є судова експертиза [2, с. 7]. При цьому питання використання експертиз у

судовому процесі, на думку А.В. Омельченка, є актуальним з огляду на те, що одним із головних завдань судочинства є забезпечення рівності всіх учасників судового процесу, у тому числі і стосовно надання суду належних доказів [3, с. 41].

Право на справедливий судовий розгляд займає у демократичному суспільстві визначальне місце, а отже, питання експертного забезпечення правосуддя є ключовим у контексті євроінтеграційного вектора реформування судоустрою в Україні. У ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі — Конвенція) задекларовано, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть не допускатися до зали засідань упродовж усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або — тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, — коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [4].

Водночас, як свідчить практика Європейського суду з прав людини (далі — Суд), національні суди чи не найчастіше порушують ст. 6 Конвенції, а отже, дослідження права на справедливий судовий розгляд у контексті організації роботи судових експертів є доволі актуальним.

Проблеми судової експертизи та експертної діяльності досліджували вчені В. Бахін, В. Берназ, В. Гончаренко, Л. Головченко, А. Іщенко, Н. Клименко, І. Красюк, О. Моїсєєв, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, В. Шерстюк, В. Шепітько, М. Щербаківський та інші. Проблематику справедливого судового розгляду розглядали В. Андрусенко, В. Бігун, В. Буга, О. Головка, В. Городовенко, Т. Дудаш, І. Жаровська, С. Іваницький, В. Качан, І. Коліушко, В. Комаров, В. Кузьменко, Р. Куйбіда, А. Лужанський, І. Марочкін, Л. Москвич, Т. Нешатаєва, О. Овчаренко, А. Олійник, С. Погребняк, С. Прилуцький, П. Рабінович, В. Рум'яйцева, Н. Сакара, М. Смокович, В. Татаренко, О. Толочко, Е. Трегубов, В. Уваров, Л. Чуркіна, Д. Ягунов. Однак право на справедливий судовий розгляд у контексті євроінтеграційної парадигми з урахуванням правових питань судової експертизи не було належно висвітлено.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад експертного забезпечення правосуддя у контексті сучасних євроінтеграційних процесів в Україні.

Згідно із Законом України «Про судову експертизу» судову експертизу визначено як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [5]. Крім того, у ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) регламентовано, що експерт проводить експертизу за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [6]. При цьому судова експертиза відіграє одну з найважливіших ролей не лише у кримінальному, а й у цивільному судочинстві [7, с. 1]. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [6].

У разі відмови слідчого, прокурора у задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися із клопотанням про залучення експерта до слідчого судді (ст. 244 КПК України). Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі. До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи вносять запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не вносити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі [6]. Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, що здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі (п. 10 ст. 101 КПК України).

Основними видами (підвидами) експертиз згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — Інструкція) є такі:

- криміналістична;
- інженерно-технічна;
- економічна;
- товарознавча;
- експертиза у сфері інтелектуальної власності;
- психологічна;
- мистецтвознавча;
- екологічна;
- інші види експертиз, організацію проведення яких з метою кращої реалізації інтересів слідчої та судової практики проводять експертні установи [8].

Крім проведення судових експертиз у кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах і досліджень у позасудовому провадженні за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших процесуальних дій, МВС України забезпечує в установленому порядку участь спеціалістів Експертної служби МВС України в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях, проводить роботи з атестації судових експертів тощо [9].

Певні гарантії діяльності експертів закріплено у розділі II Інструкції, де визначено права, обов'язки та відповідальність експерта. Зокрема, заслуговує на увагу положення (п. 2.3 Інструкції) про заборону вирішення експертом питань, які виходять за межі його спеціальних знань, та з'ясування питань права, що є додатковою гарантією незалежності судді у випадках, коли в інтересах правосуддя потрібно вдаватися до послуг експертів [8].

Питання незалежності судової влади відображено у кількох міжнародних документах. Так, згідно з Висновком 1 Комітету Міністрів Ради Європи (2001 р.) незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права та основоположною гарантією справедливого судового розгляду [10]. У Резолюції 1549 Парламентської Асамблеї Ради Європи (2007 р.) незалежне та неупереджене правосуддя взагалі визначено як передумова існування демократичного суспільства. У Звіті Венеціанської комісії з Європейських стандартів із цього приводу

зазначено, що незалежність судової влади та її відокремлення від виконавчої влади є наріжним каменем верховенства права, з якого не може бути винятків. Питання про незалежність суддів є чітко зрозумілим. Розподіл повноважень та право на справедливий суд є неможливими без незалежних суддів.

У контексті гармонізації національних засад організації судочинства та забезпечення правосуддя в Україні важливе місце посідає питання тривалості судового провадження.

Як зазначено у Рекомендації 6 Комітету Міністрів Ради Європи (2004 р.), характер і кількість заяв, поданих до Суду, та постановлених ним рішень свідчать про те, що нині, як ніколи, потрібно, щоб держави — члени ЄС ефективно та регулярно переконувалися у наявності засобів правового захисту за будь-яких обставин, у тому числі й у випадках нерозумної тривалості судового провадження. Наявність ефективних національних засобів правового захисту для всіх звернень з оскарженням порушень Конвенції дасть змогу зменшити завантаженість суду як завдяки зменшенню кількості справ, що надходять до нього, так і завдяки тому, що детальний розгляд справ на національному рівні полегшить їх подальший розгляд судом [11].

У Рекомендації 7 Комітету Міністрів Ради Європи (1981 р.) наголошено, що держави — члени ЄС повинні вжити заходів, які полегшують доступ до правосуддя, щоб усі процесуальні дії мали простий характер, застосовувана мова була зрозумілою широкому загалу, а судові рішення — зрозумілими для обох сторін. Слід також максимально обмежувати кількість експертів, яких призначає суд або яких призначають за клопотанням сторін, намагатися скорочувати строки винесення судами рішень. Для цього потрібно змінити ті попередні процедури, які не мають практичного значення, і забезпечити суди належним персоналом [12].

Про важливість зазначеного свідчить такий приклад. У справі «Андренко проти України» заявниця скаржилася на те, що тривалість провадження, яке тривало вісім років і дев'ять місяців, є несумісною з вимогою «розумного строку», передбаченою п. 1 ст. 6 Конвенції. Український уряд визначав предмет спору, що перебував у національному провадженні, як доволі складний, що не лише потребував проведення експертиз, а й ускладнений зміною заявницею своїх позовних вимог. Крім того, збільшенню тривалості провадження сприяли дії позивачки, а саме неявка її на судові засідання, подання клопотань щодо їх відкладення та скарг до судів вищих інстанцій, а отже, на думку українського уряду у справі не було значних затримок, відповідальність за які б несла держава. Проте Суд, розглянувши матеріали справи, дійшов висновку, що національне провадження, яке стосувалося питання дійсності заповіту, попри те, що заявниця двічі доповнювала свій позов, а суди чекали на висновок експертизи для винесення рішення у справі, не може вважатися особливо складним. Суд зазначив, що розумна тривалість провадження має визначатися з огляду на обставини справи та з урахуванням таких критеріїв, як її складність, поведінка заявника та відповідних органів влади, а також ступінь важливості предмета спору для заявника. Розглянувши усі надані матеріали, Суд дійшов висновку, що у цій справі тривалість провадження була надмірною та не відповідає вимозі «розумного строку», а український уряд не навів жодного факту чи аргументу, які здатні переконати Суд в іншій думці [13].

Висловлюючись із цього приводу, І.В. Пиріг і В.М. Чепурко відстоюють думку

щодо потреби в удосконаленні наукових підходів до визначення термінів проведення експертиз з урахуванням низки чинників, а саме:

- складність дослідження;
- експертне навантаження фахівців;
- наявність потрібного обладнання;
- кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів і поставлених запитань;
- складність завдань, які поставлено на вирішення експертизи;
- кількість фахівців, яких потрібно залучити для проведення експертизи;
- середній час, який витрачають на проведення певного виду експертних досліджень;
- ступінь розробленості методики проведення певного виду експертних досліджень.

Вчені наголошують, що «керівнику експертної установи слід конкретизувати та контролювати терміни проведення експертизи в кожному випадку з урахуванням кваліфікації та стажу роботи експерта, кількості експертів, що працюють в установі (враховуючи відсутність їх через хворобу, у зв'язку з відпусткою, навчанням тощо)» [14, с. 46]. Також вони jednostrajні у тому, що введення в дію нового КПК України і впровадження змагальної системи кримінального судочинства мають значною мірою позначитися на діяльності правоохоронних органів, зокрема Експертної служби МВС України, основними завданнями якої є проведення судових експертиз у кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах, досліджень у позасудовому провадженні, виконання інших робіт у межах компетенції, у тому числі проведення відповідно до законодавства оцінки майна, майнових прав і професійної оціночної діяльності, забезпечення участі спеціалістів Експертної служби в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях, формування довідково-інформаційних фондів, ведення криміналістичних обліків тощо [14, с. 47].

Отже, експертна діяльність у контексті сучасних євроінтеграційних процесів має розглядатися як опора правосуддя в Україні. Покращення нормативно-правового та організаційного забезпечення взаємодії Експертної служби МВС України та органів судової влади є неодмінною запорукою наближення національного законодавства до європейських стандартів, входження України в європейський правовий аксіологічний простір. На шляху до підвищення ролі експертизи у забезпеченні права громадян України на справедливий судовий розгляд є ще чимало завдань, вирішення яких становить перспективу для розвитку наукових досліджень за цим напрямом.

Список використаної літератури

1. Репешко П.І. Щодо сутності судово-експертної діяльності як об'єкта державного регулювання [Електронний ресурс] / П.І. Репешко // Криміналістика и судебная экспертиза. — 2013. — № 58 (1). — С. 45—52. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/krise_2013_58\(1\)_8.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/krise_2013_58(1)_8.pdf).

2. Ольховський В.О. Правове регулювання судово-медичної експертизи [Електронний ресурс] / Ольховський В.О., Марковський В.Д., Купріянова Л.С. // Судово-медична експертиза. — 2012. — № 6. — С. 7—10. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sme_2012_6_4.pdf.

3. *Омельченко А.В.* Судові та науково-правові експертизи як засіб встановлення доказів згідно з процесуальним законодавством України / А.В. Омельченко // Адвокат. — 2013. — № 5 (152). — С. 41—43.

4. *Конвенція про захист прав людини і основних свобод* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. *Закон України «Про судову експертизу»* : станом на 19 листоп. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

6. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : станом на 01 січ. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

7. *Ходанович В.О.* Проблеми правового інституту судової експертизи в цивільному процесі України [Електронний ресурс] / В.О. Ходанович // Часопис Академії адвокатури України. — 2013. — № 4. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_4_21.pdf.

8. *Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»* у редакції від 22.01.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

9. *Указ Президента України від 06.04.2011 № 383/2011 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України»* у редакції від 03.08.2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.

10. *Opinion 1 (2001) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) for the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on standards concerning the independence of the judiciary and the irremovability of judges* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2001\)OP1&Sector=secDGHL&Language=lanEnglish&](http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2001)OP1&Sector=secDGHL&Language=lanEnglish&).

11. *Рекомендація (2004) 6* Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_718.

12. *Recommendation (81) 7 of the Committee of Ministers to member states on measures facilitating access to justice (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_718.

13. *Case of Andrenko v. Ukraine (Application No 50138/07)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://echr.ketse.com/doc/50138.07-en-20110120/view>.

14. *Пиріг І.В.* Актуальні питання практичної діяльності експертних підрозділів ОВС в умовах змагальної системи судочинства [Електронний ресурс] / І.В. Пиріг, В.М. Чепурко // Криміналістичний вісник. — 2013. — № 2 (20). — С. 46—52. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/krvis_2013_2_8.pdf.